

بررسی جنبه حقوقی وضعیت کودکان کار، خیابانی و دستفروش و بی سرپرست

سهراب ماندگار

دانشجوی کارشناس ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد واحد نورآباد ممسنی، ایران

چکیده

این پژوهش به عنوان وضعیت کودکان کار، خیابانی و دستفروش و بی سرپرست با هدف شناخت علل و عوامل موثر در پیدایش وضعیت این کودکان صورت گرفته، کودکان کار بخشی از جامعه انسانی‌اند که پیش از آنکه دوره رشد جسمی و ذهنی و کودکی آنها تکامل یابد، به دلیل عوامل خانوادگی، اجتماعی و اقتصادی وارد دنیای کار می‌شوند. پدیده کودکان خیابانی به عنوان یکی از مشکلات آسیب‌زای اجتماعی از دیرباز در سراسر جهان وجود داشته و در سال‌های اخیر به دلایلی از جمله رشد اقتصادی، جنگ، فقدان ارزش‌های سنتی، خشونت خانوادگی و آزار جسمی و روانی افزایش یافته است. یکی از آسیب‌های جدی که جوامع در حال توسعه از جمله جامعه ایران را تهدید می‌کند، گسترش روز افزون کودکان خیابانی است که بدلیل گوناگون بخشی یا همه اوقات خود را در خیابان‌ها سپری می‌کنند و عمدتاً از طریق تکدی، بزهکاری، شغل‌های کاذب فصلی و ... امرار معاش می‌کنند. این گونه کودکان اکثراً نیز تمایل به رفتارهای مجرمانه، خود تخریب‌گرانه همچون مصرف مواد، بی بند و بازیهای جنسی و نظایر آن دارند. فقر، ازهم پاشیدگی خانوادگی، بیماری و فوت والدین، کودک‌آزاری و مسامحه کاری یا ترک کردن خانواده و عدم رشد اجتماعی عوامل رایجی برای زندگی کودک در خیابان هستند. در این بین گرچه کمک‌رسانی به این آسیب‌دیده‌گان بیشتر به عهده سازمان‌های دولتی و نهاد مردمی است ولی تک‌تک شهروندان نیز می‌توانند در حمایت از آنان نقش موثری داشته باشند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که عواملی از جمله فقر، ناتوانی اقتصادی سرپرست خانواده، زندگی در محله‌های ناسالم، فقدان الگوهای تربیتی درست در خانواده و مدرسه، طلاق والدین، خشونت و بدرفتاری در خانواده، عدم عاطفه و محبت والدین به فرزندان، اعتیاد والدین، بی سرپرستی، عدم نظارت از سوی دستگاه‌های مربوطه در بروز این پدیده موثر می‌باشند. روش مورد استفاده در این مقاله توصیفی - تحلیلی می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: کودکان کار، خیابانی، دستفروش، آسیب اجتماعی، فقر، اشتغال.

گفتار اول: مقدمه

کودکان کار، یکی از مظلوم ترین گروه‌های آسیب پذیر جامعه هستند. پدیده کودکان کار و خیابانی یکی از معضلات مهم اکثر شهرهای بزرگ است. نارسایی نهاد های اجتماعی مثل خانواده و مدرسه، فقر اقتصادی خانواده ها و ناتوانی آنها در تطبیق دادن خود با شیوه ی زندگی در شهرهای بزرگ، نبود نظارت کافی از سوی سازمان های مسئول و الگوهای نادرست رفتاری بین شهروندان و کودکان خیابانی، همه دست به دست هم داده اند تا پدیده کودکان خیابانی (که عمدتاً کودکان کار در خیابان هستند)، یکی از معضلات اساسی به ویژه در شهرهای بزرگ باشد. کار کودکان جنبه های منفی اقتصادی و اجتماعی قابل توجهی در بردارد. این کار مانع افزایش جدی مهارتها آموزش و دانش می شود، بهره وری افت می کند، درآمدهای بیمه اجتماعی کاهش پیدا می کند، صدمه های جانی و مالی بالا می رود، انواع آسیب های اجتماعی شامل سو استفاده جنسی، اعتیاد، خرده فروشی مواد مخدر، بزهکاری کودکان و نوجوانان افزایش پیدا می کند، مهاجرت به مراکز استان ها نیز بیشتر می شود. وجود معضل کودکان کار و خیابانی، فاصله طبقاتی را در جامعه بیشتر می کند و فقر و تهیدستی را افزایش می دهد. در نتیجه سلامت اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه به مخاطره می افتد و مانع پیشرفت و توسعه آن می شود.^۱ کار کودکان علاوه بر این که مغایر اصول پذیرفته شده ی پیمان نامه ی حقوق کودک است، چرخه ی فقر را نیز گسترش و تعمیق می دهد. در واقع، کار کودکان یعنی استمرار و بازتولید فقر؛ و به نظر می رسد یکی از دلایل پایداری فقر و نابرابری در کشورمان به فقر کودکان و در نتیجه ی کار آن ها باز می گردد. کودکی که جامعه مسئول رشد و توانمندسازی اوست به عنوان ابزار کاری ارزان به کار گرفته می شود؛ و دولت نیز مسئولیتی در این زمینه برای خود قائل نیست. محدود ساختن هزینه های اجتماعی و رویگردانی از سیاست های اجتماعی که مبانی نظری آن به رویکردهای نولیبرالی برمی گردد و طرفداران نظام بازار آزاد در کشورمان نیز بر آن پای می فشارند نتیجه ای جز بحران بیش تر، به خصوص در عرصه های اجتماعی، در پی نخواهد داشت.^۲

گفتار دوم: پیشینه پژوهش

پدیده کودکان کار و خیابانی در اعصار گذشته نیز وجود داشته است؛ با وقوع انقلاب صنعتی در قرن ۱۸ سیر هجوم روستائیان به شهرها برای کار در کارخانه ها و درآمد بیشتر آغاز شد. این امر موجب حاشیه نشینی برخی از افراد جامعه گشت که یا بیکار ماندند یا به جهت عائله مندی و عدم مهارت کافی درآمد مناسبی پیدا نکردند. در این شرایط، کودکان ولگرد و متکدی قارچ گونه در شهرهای بزرگ رشد و نمو کردند.^۳ در واقع یکی از آسیب های جدی که جامعه ما را تهدید می کند گسترش روز افزون کودکان خیابانی است که به دلایل گوناگون بخشی یا همه اوقات خود را در خیابان ها سپری و عمدتاً از طریق تکدی، بزهکاری و شغل های کاذب و فصلی امرار معاش می کنند. گرچه آمار دقیقی از تعداد این کودکان در دسترس نیست، آماري که بر اساس جمع آوری بخشی از این کودکان تهیه شده بیانگر اهمیت و عمق این فاجعه عظیم ملی است که صرف نظر از مشکلات و مسائلی که در حال حاضر ایجاد می کند، پیامدهای ناگوارتری در آینده های نه چندان دور برای جامعه در پی خواهد داشت.^۴ تحقیقات و پژوهشهای زیادی در این زمینه انجام گرفته که به تعدادی از آنها اشاره خواهیم کرد: مروته وامقی و همکاران، ارزیابی سریع وضعیت کودکان خیابانی در شهر تهران، ۱۳۹۲ (علل و خطرهای کار کودکان در خیابان)، ۱۳۹۴؛ سید حسن حسینی، وضعیت کودکان کار و خیابان در ایران، ۱۳۸۴؛ خلیل محمدی، بررسی عوامل موثر بر بروز پدیده کودکان خیابانی و راهکارهای مقابله با آن، ۱۳۹۴؛ پیام روشنفکر و همکاران، بررسی ترکیبی و ارزیابی سریع وضعیت کودکان خیابانی و ویژگی های کار آن در تهران، ۱۳۹۳؛ مهسا جعفری، کودکان کار و خیابان پیدایش و پیامدها، ۱۳۹۴؛ هاشم مهدیزاده، پایان نامه ارشد، بررسی عوامل موثر در بروز و شیوع پدیده کودکان خیابانی در شهرستان مشهد، ۱۳۸۱.

^۱ - عطیه، دربابیگی، گروه فرهنگی، گزارش باشگاه وبلاگ نویسان ایرانی، تاریخ انتشار: ۱۳۹۴.

^۲ - پایگاه اطلاع رسانی فرهنگ توسعه، کار کودکان نامنی اقتصاد فردا، ۱۳۸۸، <http://domaa.info>

^۳ - عظیم زاده اردبیلی، فائزه، پدیده کودکان خیابانی و راهکارهای مقابله با آن، پژوهشگاه علوم انسانی مطالعات فرهنگی پرتال جامع علوم انسانی.

^۴ - گردآورنده: کارشناس خدمات اجتماعی، موسوی، منبع: مقالات اولین همایش ملی آسیب های اجتماعی در ایران خرداد ۱۳۸۱ (روسیگری، کودکان خیابانی و تکدی گری)، ۱۳۸۶.

گفتار سوم: مفهوم شناسی

کودک خیابانی

کودک خیابانی بر اساس ماده یک پیمان نامه حقوق کودک، به افرادی اطلاق می شود که زیر ۱۸ سال می باشند، در خیابان زندگی و کار می کنند. خانواده ندارند و یا امکان دسترسی به خانواده برخی از آنها وجود ندارد و بازگشت آنها نیز به خانواده امکان دارد و خانواده نیز منتظر بازگشت آنها است و همینطور کودکانی که خانواده منتظر آنان نمی باشد.^۱

کودکان کار

کودکان کار، کودکانی هستند که در سنین پایین در کارگاه ها، کارخانه ها و یا خیابان ها کار می کنند و از آموزش دور می مانند. کودکان خیابانی هم کودکانی هستند که خیابان محل زندگی، کسب درآمد و اقامت آنان است که البته این دو در خیلی از جهات هم پوشانی دارند. این کودکان پیش از رسیدن به سن قانونی کار ناگزیر وارد بازار کار می شوند و کار زود رس آنها مانع رشد طبیعی اجتماعی، روانی و جسمانی آنها شده است.

گفتار چهارم: فقر؛ علت اصلی افزایش کودکان کار

تغییر ارزش های اجتماعی و فاصله بین نسل ها، اعتیاد، بزهکاری، سنت ها و باورهای نادرست درباره کودکان، خشونت و اغفال دوستان و همسالان و عوامل خانوادگی، جدایی والدین به اعتیاد، ناپدیری و نامادری، بیماری های روانی، بحران هویت، ناکامی آرزوها، فرار از خانه و مدرسه نیز در این بخش وجود دارد. تصور وجود باندهای سوء استفاده از کودکان کار اشتباه است و ۹۰ درصد اینها دارای خانواده هایی هستند که کودکان برای تامین معیشت مجبور می شوند کار کنند و بررسی ها نشان می دهد که فقر دلیل اصلی ایجاد کودکان کار است و درصد کمی از این افراد مورد سوء استفاده باندهای مافیایی قرار می گیرند. ۳۰ درصد کودکان کار دارای والدین با سابقه محکومیت هستند و ۴۰ درصد نیز دارای والدین بی سواد یا کم سواد هستند، ۸۵ درصد کودکان کار ایرانی و ما بقی از سایر کشورها هستند. ۲۲ درصد کودکان کار مورد اغفال قرار گرفته اند و هر کودک خیابانی دست کم یک تا دو سال در خیابان به سر می برد. متأسفانه کودکان کار در ایران رو به افزایش است.^۲ همه تحلیل ها و پژوهش ها اشاره های مستقیمی به فقر، اعتیاد، مهاجرت و ... به عنوان دلایل به وجود آمدن کودکان کار و خیابان دارند. عوامل مختلفی همچون عوامل اقتصادی (شیوع بالای بیکاری، فقر، بی عدالتی، فاصله زیاد طبقاتی، مشاغل کم درآمد پدران)، عوامل اجتماعی (ازدیاد جمعیت، مهاجرت از روستاها و شهرهای کوچک به شهرهای بزرگ، ساختار جمعیت، کمبود قوانین حمایتی از کودکان)، عوامل خانوادگی (خانواده های پرجمعیت و بعد بالای خانوار، خانواده های پرتنش، فوت یا جدایی والدین، اعتیاد در خانواده، سابقه بزهکاری والدین، خشونت والدین، بیماری روانی والدین و وجود ناپدیری و نامادری)، عوامل زیستی و روانی (بحران هویت، بحران بلوغ، فرار از خانه و مدرسه، اعتیاد و بزهکاری که تحت تاثیر عوامل اجتماعی و خانوادگی قرار دارد) و نبود نظارت های دولتی در دفاع از حقوق کودکان می توانند بر شکل گیری پدیده کودکان خیابانی تاثیر داشته باشند. (وامقی و دیگران ۸۳، قاسم زاده ۸۲).

راهکارهای پیشنهادی: طرح ریزی سیاست های مناسب از طرف دولت برای از بین بردن فقر و ناآگاهی، برقراری عدالت اجتماعی، تامین رفاه اجتماعی، کاهش تبعیض طبقاتی، در اختیار گذاشتن امکانات مختلف اقتصادی، آموزشی، فرهنگی برای همگان وزیر پوشش قرار گرفتن خانواده های فقیر و نیازمند، کمک های مالی توسط سازمان های حمایتی و یا ایجاد اشتغال برای

^۱ - ملکی، قاسم، کودکان و نوجوانان خیابانی. تهران: انتشارات ایبیز، ۱۳۸۵.

^۲ - عضو اتاق بازرگانی ایران، آرش فراز، خبر اجتماعی، صفحه نخست، خرداد ۱۳۹۲.

حداقل یکی از اعضای خانواده‌های فقیر برای پیشگیری از احتیاج خانواده به درآمد کودک با توجه به نقش فقر در ایجاد پدیده کودک خیابانی می‌تواند زمینه را برای نگه‌داشتن کودک در خانه مهیا کند و از ورود او به خیابان و روی آوردن به مشاغل کاذب و انحرافی برای کسب درآمد برای رفع نیازهای زندگی جلوگیری کند.^۱

برخی از جامعه‌شناسان فقر و بینوایی را از عوامل بوجود آورنده جرم دانسته، می‌گویند که در فرد تهیدست، عقده‌حقرت ایجاد می‌شود و او را وادار به ارتکاب جرایم می‌کند. بطور کلی در خانواده‌هایی که افراد در کنار هم زندگی می‌کنند و از لحاظ سکونت در زحمت و مضیقه هستند، بویژه در نقاط پرجمعیت شهری که چندین نفر مجبور هستند در یک اتاق سکونت داشته باشند، استعداد بزهکاری بیشتر است. نوجوانان که باید در همان اتاق پدر و مادر خود با سایر برادران و خواهران بزرگتر یا کوچکتر زندگی کنند و ناچارند هرگونه صدا، تمایل، سلیقه متضاد و دخالت‌های بیجا و بجای دیگران را از نزدیک احساس و تحمل کنند واجد آمادگی بیشتری برای ارتکاب جرم هستند. (ستوده، ۱۳۸۳: ۶۶).

افزایش جمعیت:

افزایش جمعیت می‌تواند از عوامل بروز مسائل اجتماعی باشد. انفجار جمعیت مسائل و دشواریهای مختلفی چون فقر، بیکاری، سوء تغذیه، عدم رعایت بهداشت، اعتیاد و ... را در پی دارد. تنشها و ستیزهای اجتماعی ناشی از این انفجار جمعیت در تمامی جنبه‌های زندگی ما رخنه کرده است که در مراکز شهری رو به افزایش است. بنابراین در بررسی رابطه این عوامل (شهرنشینی، فقر، حاشیه نشینی، مهاجرت‌های بی‌رویه و افزایش جمعیت) با پیدایش و گسترش کودکان خیابانی باید گفت که رشد روزافزون جمعیت و افزایش مهاجرت به شهرها، حاشیه نشینی و تراکم در محله‌های فقیرنشین یکی از ریشه‌های گسترش تعداد کودکان خیابانی و کار کودکان در جهان است. بنابراین فقر مالی و نیاز مهمترین دلیل وارد بازار کار شدن این کودکان است و از سوی دیگر تقاضای نیروی کار ارزان، بدون بیمه و مالیات و ... بازار کار کودکان را رونق بخشیده و سبب جذب روزافزون آنها از سوی کارفرمایان شده است. البته بر طبق دسته بندی‌های گوناگون کودکان خیابانی، هر کدام از این عوامل می‌توانند به نحوی تاثیر گذار باشند. (ستوده، ۱۳۸۳: ۶۷).

گفتار پنجم: عوامل زمینه‌ساز فرار کودکان از خانه و جذب آنها به خیابان چیست؟

به طور سنتی فقر اقتصادی و فروپاشی خانواده یا رهاکردن کودکان، مهم‌ترین عوامل زمینه‌ساز کودکان خیابانی قلمداد می‌شود. با این حال، از منظر برخی نهادهای حقوق بشری این رویکرد سنتی از ۲ جنبه با چالش مواجه است؛ اولاً، اینکه چنانچه فقر جاده‌ای منتهی به خیابان تلقی گردد، چگونه خیل عظیمی از کودکانی که در فقر زندگی می‌کنند به خیابان کشیده نمی‌شوند؟ ثانیاً، هنگامی که تعداد زیادی از خانواده‌های کودکان خیابانی به عنوان خانواده‌های آسیب‌پذیر، خشن یا ناپایدار به شمار می‌آیند، رها شدن کودکان امر چندان دور از ذهنی نیست. اغلب خانواده‌های کودکان خیابانی از تبعیض، فقر یا معضلات اجتماعی رنج می‌برند. خانواده‌های گرفتار اغلب با معضلاتی چون مسکن ناکافی، تهدیدات سلامت و دسترسی محدود به خدمات حیاتی و گاهی با مهاجرت و غیره دست به گریبان هستند. شرایط عدم ثبات و خشونت‌بار می‌تواند روابط خانوادگی کودکان و دسترسی آنها به مدرسه، آموزش و روابط دوستی را تضعیف کند.^۲ و اما از جمله عوامل دیگر که می‌تواند زمینه‌ساز ارتباط کودکان با خیابان شود، عبارت است از: ابتلا به ایدز، ازدواج زود و اجباری، بلایای طبیعی، جنگ و بی‌خانمانی. همچنین اعمال خشونت، اذیت و آزار و بی‌توجهی در خانه نیز از عوامل دیگر به شمار می‌رود. این عوامل به عنوان عوامل «فشار» (push) به کودک به حساب آمده و کودک را به خیابان می‌کشاند، اما از سوی دیگر عواملی نیز در خیابان هست که کودک را

^۱ - سایت تحلیلی خبری ایران ، صفحه نخست اجتماعی، تمام بلاهایی که سر کودکان کار می‌آید؛ تجاوز، اعتیاد، فقر، بی‌سوادی و... تیر ۱۳۹۴.

^۲ - Ibid., paras. 11-13

به سمت خود جذب می‌کند و به عنوان عوامل «کشش» (pull) شناخته می‌شود. اگرچه عوامل اخیر در مقایسه با دسته اول، تأثیر بسیار کمتری دارند. از جمله عوامل کشش به سوی خیابان عبارتند از: آزادی، استقلال مالی، ماجراجویی، فریبندگی شهرها و دوستی‌ها یا گروه‌بندی‌های خیابانی. این عوامل در کنار معضلات دیگر به مرور ممکن است برای کودکان منتهی به ایجاد روابط خیابانی مستحکم گردد.^۱ در واقع در مورد هر یک از کودکان خیابانی عوامل زمینه‌ساز متفاوت است که باید به صورت موردی بررسی شده و ممکن است یک یا چند مورد از این دو دسته عوامل دخیل باشند.^۲

گفتار ششم: ایدز در کمین کودکان کار

کودکان کار علاوه بر محرومیت از حقوق اولیه انسانی، حق آموزش و سلامت جسمی و روانی، در معرض انواع آسیب‌ها و خشونت‌های روحی، جسمی و جنسی قرار دارند. به گفته وزیر بهداشت نیز با وجود بی‌گناهی این کودکان و تحمیل شرایط بد جامعه به آنها، میزان اعتیاد و شیوع ایدز در میان این افراد چندین برابر افراد معمولی است و حتی به دلیل عدم برخورداری از بهداشت و سوءتغذیه دچار مشکلات خاص می‌شوند. رییس مرکز توسعه پیشگیری سازمان بهزیستی کشور براساس نتایجی که در ارزیابی‌ها به دست آمده است، از ابتلای بیش از چهار درصد کودکان خیابانی تهران به ایدز خبر داد. «مصرف مواد اعتیادآور و رفتارهای جنسی ناپایم دو عاملی هستند که زمینه ابتلا به ایدز را افزایش می‌دهند. کودکان خیابانی براساس ارزیابی‌ها و نیز به این دلیل که در خیابان‌ها کمتر تحت محافظت قرار دارند، در معرض این عوامل هستند یعنی گرایش به مواد در میان آنان بیش از سایر کودکان است. همچنین این کودکان بعضاً تحت سوءاستفاده و خشونت جنسی بوده و در نتیجه در معرض رفتارهای جنسی ناپایم هستند». مصرف مواد اعتیادآور نه تنها از طریق تزریق بلکه از طریق کاهش توان فرد برای مقابله با رفتارهای پرخطر جنسی نیز می‌تواند زمینه ابتلا به ایدز را فراهم کند.^۳

گفتار هفتم: چه عواملی در ایجاد پدیده کودکان خیابانی موثر است؟

اصولاً در ایجاد مشکلات اجتماعی به علت پیچیدگی آنها یک عامل موثر نیست بلکه مجموعه‌ای از عوامل به درجات گوناگون تأثیر گذار است. به طور کلی چهار عامل در ایجاد مسائل اجتماعی موثر است. ۱. عوامل اقتصادی مانند فقر بی‌عدالتی ییکاری فاصله طبقاتی زیاد در جامعه توزیع ناعادلانه ثروت و... ۲. عوامل فرهنگی و اجتماعی از جمله ترکیب ساختار و ازدیاد جمعیت مهاجرت جنگ تغییر ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی فاصله بین نسل‌ها و تضاد‌های اجتماعی و نارسایی و کمبود قوانین حمایتی از کودکان وجود نگرش‌ها و باورهای نادرست و تبعیض‌آمیز از جمله نگرش به کودک به عنوان منبع درآمد خشونت با کودکان نبود سامانه‌های حمایت از کودکان و... ۳. عامل خانوادگی مانند خانواده‌های پر جمعیت گسسته و پر تنش سابقه بزهکاری و اعتیاد در خانواده نا‌آگاهی والدین از نیازهای مناسب با آنها و... ۴. عوامل فردی یا زیستی روانی مانند ویژگی‌های شخصیتی کودکان ظرفیت روانی و توانمندی کودکان در برخورد با مشکلات زندگی بحران بلوغ و تأثیرات آن و... این گروه از عوامل خود تحت تأثیر عوامل اقتصادی فرهنگی اجتماعی و خانوادگی قرار دارند. در پژوهش انجام شده می‌توان گفت در درجه اول عوامل اقتصادی و سپس عوامل خانوادگی به ویژه رفتار نامناسب با کودکان نقش موثری در ایجاد این پدیده دارند. اکثریت کودکان خیابانی برای کسب درآمد و کمک به خیابان می‌یابند. تأثیر فقر در پیدایش این پدیده نکته مهمی است که در انتخاب راهکارهای مناسب برای کاهش این پدیده باید مورد توجه قرار گیرد.^۴

^۱ - Paras. 14-19

^۲ - خبر اجتماعی صفحه نخست، سمیرا فرشادی، کودکان خیابانی و حقوق بشر، مهر ۱۳۹۲.

^۳ - صفحه جامعه: سارا پناهی، گفتگو با حسن قاضی‌زاده‌هاشمی، وزیر بهداشت، مجید رضازاده، رییس مرکز توسعه پیشگیری سازمان بهزیستی کشور، ولی‌الله نصر، مدیرکل آسیب اجتماعی سازمان بهزیستی، ۱۳۹۳.

^۴ - خبر اجتماعی، کودکان خیابانی چالش‌ها و راهکارها، ۱۳۸۷.

آسیب پذیری کودکان در برابر کار:

کودکان کار در شرایط بسیار نامطلوب از نظر تغذیه، بهداشت و انجام کارهای خطرناک و حاد به سر می‌برند. این کودکان می‌توانند به راحتی بازیچه دست بزهکاران حرفه‌ای اعم از سارقین یا باندتهای توزیع مواد مخدر، عوامل ایجاد خانه‌های فساد... قرار گیرند؛ و همچنین عدم بهره‌گیری از آموزش و تحصیل علم و فن، قدرت رقابت با سایر کودکان در ایجاد یک زندگی سالم را هر چه بیشتر از این کودکان سلب می‌کند.

تأثیرات اقتصادی - اجتماعی کار کودکان:

سبب افزایش سود و انباشت سرمایه برای کسانی می‌شود که کودکان را مورد استثمار قرار می‌دهند و در نتیجه فاصله طبقاتی را در جامعه بیشتر می‌کند و فقر و تهیدستی را افزایش می‌دهد. کودکان را از دستیابی به دانش و مهارت کافی باز می‌دارد و در نتیجه بهره‌وری نیروی کار را در جامعه کاهش می‌دهد. آسیبهای اجتماعی مانند اعتیاد، بزهکاری، استثمار، تبعیض، فقر... افزایش می‌یابد و در نتیجه سلامت اجتماعی را به مخاطره می‌اندازد و مانع پیشرفت و توسعه جامعه می‌گردد.

گفتار هشتم: ساماندهی کودکان خیابانی با طرح جهاد مهربانی

پیگیری حقوق کودکان و جلوگیری از استثمار و پایمال شدن حقوق آنان در جامعه، انگیزه و عزم جدی دستگاه‌های متولی این حوزه را می‌طلبد و شهرداری تهران با اجرای طرح جهاد مهربانی در راستای مصوبه شهر دوستدار کودک و تحقق این شعار پیشگام شده است. در پرداخت به موضوع شهر و شهرنشینی، کودکان از جمله اقشار مهمی هستند که باید به نیازهای این گروه سنی به عنوان آینده‌سازان جامعه توجه ویژه صورت گیرد. در راستای اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی مردم به حقوق خود از جمله در حوزه کودک و شناسایی و رسیدگی به حقوق کودکان در شهر تهران و همچنین مطالبه‌گری که مردم از دستگاه‌های ذیربط در این زمینه می‌توانند داشته باشند، نشست‌های کمیته اجرایی مصوبه شهر دوستدار کودک را به صورت منسجم و پیوسته و با اتخاذ انضباط کاری و وحدت رویه برگزار کنیم و مباحث مهم حقوق کودکان را در دستور کار قرار دهیم. برای انجام اقدامات عملیاتی و موثر، کودک از سه جنبه، شامل رشد و تکامل کودک، شناسایی عوامل تهدیدکننده کودک در شهر و توجه به کودکان آسیب‌دیده جدی، مدنظر قرار می‌گیرد. وضعیت کودکان کار و خیابان با توجه به مسائل جامعه بویژه شهر تهران مناسب نیست و این کودکان از جایگاه حقیقی و حقوقی کودکان شایسته خود برخوردار نیستند. البته شهرداری تهران اقدامات گسترده‌ای را در این راستا انجام داده اما به تنهایی نمی‌تواند تمام موضوعات را در این زمینه به سرانجام برساند. به نظر می‌رسد انگیزه و عزم جدی در سطح جامعه برای پیگیری حقوق کودکان وجود ندارد و متأسفانه شاهد استثمار کودکان و پایمال شدن حقوق آنان در جامعه هستیم. هم‌اکنون در سطح شهر تهران کودکان بسیاری هستند که توسط باندها و گروه‌های خاص بکارگیری می‌شوند و در شرایط نامناسب و با تحمل فشارهای روحی روانی بالا زندگی می‌کنند که این موضوع در جامعه در قالب معضلات اجتماعی چون تکدی‌گری، دستفروشی، بزهکاری و ... بروز و ظهور دارد. از سوی دیگر عموماً این باندها با سوء استفاده از نگاه ترحم‌انگیز شهروندان به این کودکان، به مقاصد پلید خود دست می‌یابند؛ بنابراین برای این موضوعات باید در کمیته اجرایی شهر دوستدار کودک چاره‌اندیشی شود. شهرداری تهران در قالب طرح جهاد مهربانی ضمن شناسایی کودکان بازمانده از تحصیل، رسیدگی به خانواده‌های آنان را به عنوان خانواده‌های نیازمند و آسیب‌زا در دستور کار قرار داده که فاز نخست اجرایی آن از چندین ماه گذشته در مناطق ۲۲ گانه آغاز شده است. باید شهرداری تهران و سایر دستگاه‌هایی که در زمینه رسیدگی به حقوق کودکان مسئولیت مستقیم دارند تلاش مضاعفی را در خدمت به کودکان داشته باشند تا با هم‌افزایی، تحقق شعار خدمت به کودکان در شهر تهران به عنوان ام‌القرای جهان اسلام را شاهد باشیم.^۱

^۱ - منبع: گزارش ایسنا، مجتبی‌عبداللهی، معاون امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران، ۱۳۹۵.

گفتار نهم: اقداماتی انجام شده در ارتباط با کودکان خیابانی

الف. اقدامات انجام شده توسط سازمانهای دولتی: این اقدامات از سال ۷۷ توسط سازمان بهزیستی با همکاری شهرداری وزارت کشور و سازمان مدیریت به شرح زیر انجام شده است.

۱. تشکیل ستاد ساماندهی کودکان خیابانی
 ۲. جمع آوری کودکان خیابانی در تهران
 ۳. تاسیس مراکزی برای نگهداری کودکان خیابانی همراه با آموزش هایی برای آنان
 ۴. ایجاد مراکز مداخله در بحران در تهران و استان ها
 ۵. برگزاری همایش هایی در ارتباط با کودکان خیابانی
 ۶. ایجاد ارتباط با سازمان های غیردولتی و بین المللی (یونیسف) و برنامه های مشترک با آنها
- ب. اقدامات انجام شده توسط سازمانهای غیردولتی:**

۱. ایجاد مراکز باز برای آموزش کودکان خیابانی و ارتباط با خانواده های آنان در تهران
۲. انجام پژوهش هایی در ارتباط با کودکان خیابانی
۳. برگزاری همایش کارگاه نمایشگاه در ارتباط با کودکان خیابانی و حساس سازی و آگاه سازی مردم نسبت به این مساله
۴. ارتباط و همکاری با سازمانهای دولتی و یونیسف.

ج. اقدامات انجام شده توسط یونیسف:

۱. برگزاری کارگاه های آموزشی در ارتباط با کودکان خیابانی
۲. انجام یک پژوهش درمورد کودکان خیابانی
۳. ارتباط با سازمانهای دولتی و اجرای طرح های مشترک با آنها
۴. حمایت های مالی و فنی از اقدامات سازمانهای دولتی از جمله فراهم کردن امکانات سفرهای مطالعاتی به منظور استفاده از تجربیات سایر کشورها در این زمینه
۵. ارتباط و همکاری با سازمانهای غیر دولتی^۱

گفتار دهم: راهکارهایی کاهش پدیده کودکان خیابانی

ارائه راهکارها یکی از چالش های مهم در ارتباط با کودکان خیابانی است. پیش از بیان راهکارها لازم است به نکات زیر توجه شود: تاخیر در انجام اقدامات در ارتباط با کودکان خیابانی سالها سازمانهای دولتی که مسئول انجام اقدامات در این زمینه بودند وجود کودکان خیابانی را انکار می کردند. پس از چند سال واقعیت موجود را پذیرفتند و از آن زمان به فکر انجام اقداماتی برای کاهش این پدیده افتادند. ضرورت ارزشیابی اقدامات انجام شده توسط سازمانهای دولتی غیردولتی و یونیسف به منظور اطلاع دقیق از نتایج این اقدامات و مشکلات موجود و ارائه راهکارهای مناسب از جمله:

تاکید بر امر پیشگیری به منظور جلوگیری از باز تولید کودکان کار و خیابان.
توجه به عوامل ایجاد کننده پدیده کودکان خیابانی و اولویت های آن و اتخاذ راهکارهای مرتبط با آن.
کاهش تمرکز بر کلان شهرها و توجه به شهرها و روستاها به عنوان منابع باز تولید این کودکان.
تاکید بر توجه به شرایط موجود در جامعه ما پدیده کودکان کار و خیابان را نمی توان کاملا از بین برد بلکه می توان آن را کاهش داد و کاهش آن نیز به صورت ضربتی و با اجرای چند طرح بلکه به شکل یک جریان و فرایند در قالب راهکارهای بلند مدت میان مدت و کوتاه مدت عملی خواهد بود.

^۱ - خبر اجتماعی، کودکان خیابانی چالش ها و راهکارها، ۱۳۸۷.

با توجه به این نکات بر اساس پژوهش های انجام شده راهکارهای زیر در سه سطح (کلان میانی خرد) و در سه بعد زمانی (بلند مدت، میان مدت و کوتاه مدت) ارائه می شود: راهکارهای بلند مدت در سطح کلان شامل فقرزدایی، تامین رفاه و عدالت اجتماعی کاهش تبعیض طبقاتی با توجه به موثر عامل فقر در ایجاد پدیده کودکان خیابانی. توجه به آموزش همگانی به ویژه والدین به منظور تغییر نگرش های نامطلوب نسبت به کودکان و بازسازی فرهنگی جامعه به ویژه اعتیاد و بزهکاری تاکید کاهش مشکلات اجتماعی از جمله افزایش جمعیت مهاجرت بیماری روانی و... بدیهی است تحقق این روش ها نیاز به برنامه ریزی در سطح کلان جامعه دارد مستلزم تغییراتی در ساختارهای اقتصادی اجتماعی و فرهنگی جامعه است. راهکارهای میان مدت کوتاه مدت در سطح سازمانهای دولتی و غیردولتی مرتبط با کودکان شامل موارد زیر: تدوین قوانین حمایتی و بازنگری در برخی از آنها در ارتباط با کودکان کار و خیابان. ۱- نظارت بر اجرای دقیق قوانین موجود در مورد کودکان از جمله قانون کار پیمان نامه حقوق کودک حمایت از کودکان ونوجوانان و مقاله نامه ۱۸۲ سازمان بین المللی کار که همه آنها به تصویب رسیده است. ۲- ایجاد شبکه یا نظام یکپارچه حمایت از این کودکان به منظور هماهنگی بین سازمانهای دولتی و غیردولتی مرتبط جلوگیری از دوباره کاری و ارائه خدمات مناسب به کودکان.^۱

نتیجه

همانطور که بیان شد پدیده کودکان خیابانی به عنوان یکی از مشکلات آسیب‌زای اجتماعی از دیرباز در سراسر جهان وجود داشته و در سال‌های اخیر به دلایلی از جمله رشد اقتصادی، جنگ، فقدان ارزش‌های سنتی، خشونت خانوادگی و آزار جسمی و روانی افزایش یافته است. پدیده کودکان خیابانی که طی سالهای اخیر به شدت آماري رو به رشد داشته بنابر دلایلی که تشدید شده همچنان ادامه دارد. براساس تعریف صندوق کودکان سازمان ملل متحد (یونیسف) کودکان خیابانی کسانی هستند که عمده وقت خود را بدون سرپرست بزرگسال در خیابان ها می گذرانند. تحقیقات کارشناسان نشان داده است که آغاز ولگردی در میان کودکان از سن ۱۰ تا ۱۳ سال بیشتر است و در آستانه بلوغ که تغییرات جسمی و روحی به وجود می آید این ناهنجاری شدت می یابد. خیابان‌های شهر ما، جایی است که کودکان کار، تن‌فروشان، بی‌خانمان‌ها، معتادین و حاشیه‌نشین‌ها، اوقات بسیاری را در آن سپری می‌کنند. بسیاری از اینان ناخواسته و بنا به شرایط اجتماعی و محیطی که در آن بزرگ شده‌اند، در چنین وضعیتی قرار گرفته‌اند. در این میان کودکان بی‌سرپرست خیابانی و کودکان کار، به نسبت بقیه‌ی محرومین جامعه، آسیب‌پذیرتر هستند؛ از طرف دیگر این گناه آنان نیست که باعث شده آنها در چنین وضعیت دشواری قرار بگیرند. طبیعتاً کودکان، انبوه مشکلات زندگی را به سختی تاب خواهند آورد؛ مشکلاتی مانند: نابسامانی و آشفتگی وضعیت خانواده، محرومیت از آموزش و بهداشت، زندگی خیابانی، نبود فرصت و امکانات برای بهره‌بردن از دوران کودکی، ظلم و تبعیض در محیط کار و... علاوه بر این، بسیار محتمل است که کودکان کار و خیابان امروز، فردا بزرگسالانی با انبوهی از مشکلات باشند؛ همان افراد محروم و فقیران بزرگسالی که ما در اطراف خودمان می‌بینیم. با توجه به تحقیقات بدست آمده محققان معتقدند که وضعیت اقتصادی خانواده، تأثیر به‌سزایی بر ولگردی دارد و غالب کودکان به علت فقدان معیشت کافی و وضع نامساعد خانوادگی به تکدیگری و ولگردی می‌پردازد. وضع نامطلوب خانوادگی مرگ زود رس پدر و مادر، چند زنه بودن پدر، تعدد فرزندان و فقدان محبت از جمله عوامل در افزایش کودکان خیابانی است. فقر، طلاق، بی‌سرپرستی و بد سرپرستی در خیابانی شدن کودکان موثرند.

^۱ - منبع: پایگاه اطلاع‌رسانی پلیس

منابع

۱. پایگاه اطلاع رسانی فرهنگ توسعه، کار کودکان ناامنی اقتصاد فردا، ۱۳۸۸.
۲. پایگاه اطلاع رسانی پلیس.
۳. توسعه پیشگیری سازمان بهزیستی کشور، ولی الله نصر، مدیرکل آسیب اجتماعی سازمان بهزیستی، ۱۳۹۳.
۴. خبر اجتماعی صفحه نخست، سمیرا فرشادی، کودکان خیابانی و حقوق بشر، مهر ۱۳۹۲.
۵. خبر اجتماعی، کودکان خیابانی چالش ها و راهکارها، ۱۳۸۷.
۶. جانقلی مصطفی، دسته پیشگیری از آسیبهای اجتماعی، عوامل موثر بر ایجاد و گسترش پدیده کودکان خیابان، اردیبهشت ۱۳۹۳.
۷. سایت تحلیلی خبری ایران، صفحه نخست اجتماعی، تمام بلاهایی که سر کودکان کار می آید؛ تجاوز، اعتیاد، فقر، بی سوادی و... تیر ۱۳۹۴.
۸. صفحه جامعه: سارا پناهی، گفتگو با حسن قاضی زاده هاشمی، وزیر بهداشت، مجید رضازاده، رییس مرکز توسعه پیشگیری سازمان بهزیستی کشور، ولی الله نصر، مدیرکل آسیب اجتماعی سازمان بهزیستی، ۱۳۹۳.
۹. عطیه، دریابگی، گروه فرهنگی، گزارش باشگاه وبلاگ نویسان ایرانی، تاریخ انتشار: ۱۳۹۴.
۱۰. طلسمچی یکتا، جواد، مروری بر مافیای کودکان خیابانی از شایعه تا واقعیت، خرداد ۱۳۹۶.
۱۱. عظیم زاده اردبیلی، فائزه، پدیده کودکان خیابانی و راهکارهای مقابله با آن، پژوهشگاه علوم انسانی مطالعات فرهنگی پرتال جامع علوم انسانی.
۱۲. عضو اتاق بازرگانی ایران، آرش فراز، خبر اجتماعی، صفحه نخست، خرداد ۱۳۹۲.
۱۳. گردآورنده: کارشناس خدمات اجتماعی، موسوی، منبع: مقالات اولین همایش ملی آسیب های اجتماعی در ایران خرداد ۱۳۸۱ (روسپیگری، کودکان خیابانی و تکدی گری)، ۱۳۸۶.
۱۴. گردآورنده: کارشناس خدمات اجتماعی، موسوی، منبع: مقالات اولین همایش ملی آسیب های اجتماعی در ایران خرداد ۱۳۸۱ (روسپیگری، کودکان خیابانی و تکدی گری)، ۱۳۸۶.
۱۵. گزارش ایسنا، مجتبی عبدالمهی، معاون امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران، ۱۳۹۵.
۱۶. ملکی، قاسم، کودکان و نوجوانان خیابانی. تهران: انتشارات ایبژ، ۱۳۸۵.
۱۷. مروته وامقی و همکاران، ارزیابی سریع وضعیت کودکان خیابانی در شهر تهران، ۱۳۹۲ (علل و خطرهای کار کودکان در خیابان)، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره ۴، شماره ۱، ۱۳۹۴.
۱۸. ملکی، قاسم (۱۳۸۵) کودکان و نوجوانان خیابانی. تهران: انتشارات ایبژ

<http://ayat.ir/u5vXY>

<http://jahanesanat.ir>

Ibid., paras. 11-13

<http://domaa.info>

Investigating the Legal Aspects of the Status of Child Laborers, Street Children, Street Vendors and Homeless Children

Sohrab Mandegar

Master Student of Private law, Islamic Azad University, Nourabad Mamasani Branch, Iran

Abstract

This study entitled "investigating the legal aspects of the status of child laborers, street children, street vendors and homeless" aims to identify the causes and factors affecting the emergence of these children. Child laborers are part of the human community that enter the world of labor due to family-related, social and economic reasons during their childhood and before the completion of their physical and mental growth. The phenomenon of street children throughout the world dates back to long ago, but has increased in recent years for reasons such as economic growth, warfare, lack of traditional values, family violence and physical and mental abuse. One of the serious problems that threatens the developing societies including Iran is the growing number of street children who spend parts or all of their time in the streets due to various reasons and earn living mainly through begging, delinquency, false and seasonal occupations and so on. Such children often have tendency towards criminal and self-destructive behaviors such as drug use, unrestrained sexual affairs and so on. Poverty, family breakdown, illness and death of parents, child abuse and neglect, or leaving the family and lack of social growth are common reasons why such children spend their childhood in the streets. Although the government agencies and public institutions are mainly responsible for helping this injured part of the community, every citizen can also play a role in supporting them. The findings of the research show that factors such as poverty, economic disability of the heads of the families, living in unhealthy neighborhoods, lack of proper education in the families and schools, parental divorce, violence and maltreatment in the families, lack of parental warmth and affection, parents' drug addiction, children' lacking heads in families, and lack of oversight by the relevant institutions are effective in this phenomenon. A descriptive-analytic method has been used in this study.

Keywords: child laborers, street children, street vendors, social harm, poverty, employment.
